

Stimuleren van onderling contact bij
Buurttuinen Transvaal, Amsterdam Oost.
Foto: Suzanne Blanchard (2012)

GROENTEN

UIT DE STAD

Stadslandbouw geeft niet alleen een krachtige impuls aan de leefbaarheid van de wijk, maar kan ook een positieve bijdrage leveren aan de gezondheid. Hoe komen buurtprojecten voor stadslandbouw tot stand en wanneer zijn ze succesvol? AGORA ging hierover in gesprek met onderzoekers Beatriz Pineda Revilla (Universiteit van Amsterdam) en Arnold van der Valk (Wageningen Universiteit).

Er bestaan veel verschillende vormen van stadslandbouw. De interesse van Beatriz Pineda Revilla ligt vooral bij de informele initiatieven die leiden tot een gemeenschappelijke buurttuin. Stukjes braakliggende grond in steden worden de laatste jaren steeds vaker nuttig gebruikt door bewoners. Samen met burens bewerken zij de grond voor het verbouwen van groenten, fruit en bloemen. De opkomst van deze vorm van stadslandbouw, ook wel 'urban gardening' genoemd, sluit aan bij de trend om meer biologische en lokale producten te eten en bij de behoefte om meer betrokken te zijn bij de eigen woonomgeving. De buurttuinen in Nederland worden vaak gerund door een heel diverse groep mensen uit de buurt. Een recent rapport van het RIVM laat dan ook zien dat de buurttuinen sociale cohesie in de buurt stimuleren. Daarnaast geeft het rapport aan dat de buurttuinen bijdragen aan de gezondheid van de buurtbewoners: het werken in de tuinen zorgt voor meer lichamelijke beweging, afname van stress en het eten van meer groenten en fruit. Het verbouwen van groenten in de stad is overigens niet geheel zonder risico's voor de gezondheid, doordat de grond en lucht vervuild kunnen zijn. Volgens het RIVM zijn deze risico's beperkt, maar moeten ze wel in de gaten gehouden worden.

Stadslandbouw en stedelijke ontwikkeling

Beatriz ziet veel potentie in stadslandbouw als verbindende groene factor in toekomstige stedelijke ontwikkelingen:

"Het zou zo mooi zijn om te zien dat stadslandbouwinitiatieven met elkaar verbonden kunnen worden door een soort groene infrastructuur, waar buurttuinen deel van uitmaken."

Haar motivatie om onderzoek te doen naar buurttuinen komt voort uit haar achtergrond als planoloog en architect. Tot voor kort werd in beleidsstukken weinig over deze informele vorm van stadslandbouw gesproken, vooral omdat dit soort plekken vaak spontaan ontstaan en als functie niet erkend worden in bestemmingsplannen. Volgens planoloog en hoogleraar Landgebruiksplanning Arnold van der Valk, reflecteert dit nog het conventionele idee van urbanisatie waarbij groen als 'reststukjes' gezien werden. Het besef dat groene ruimten een bijdrage leveren aan de gezondheid van stedelingen en de aandacht hiervoor in de media, hebben ertoe bijgedragen dat groene ruimten steeds belangrijker zijn geworden.

Bottom-up versus top-down initiatieven

Wat maakt dat sommige initiatieven tot stadslandbouw succesvoller zijn dan anderen? Met deze vraag in het achterhoofd keek Beatriz voor haar masterthesis niet alleen naar buurtinitiatieven in Amsterdam, ook deed ze enige tijd onderzoek in Brooklyn, New York. Net als Beatriz, heeft ook Arnold enkele maanden gewoond en gewerkt in New York en daar stadslandbouw initiatieven onderzocht. Hun ervaringen in deze steden leerden hen dat er een groot onderscheid is tussen projecten die worden gestart door de bewoners zelf ('bottom-up'), en projecten die worden gestart door een overkoepelende organisatie zoals een woningbouwcorporatie ('top-down'). Initiatieven die worden gestart van bovenaf zijn over het algemeen geen lang leven beschoren omdat bewoners niet genoeg bij de projecten betrokken blijken te zijn. Vergeleken met Nederland kent New York een sterke en langere traditie van burgerinitiatieven ('civil society').

Buurttuinen in New York en Amsterdam onderzocht

Zowel in New York als in Amsterdam heeft Beatriz verschillende buurttuinen onderzocht die een 'hybride' (combinatie van bottom-up en top-down) oorsprong hebben. In dit artikel worden twee van deze hybride buurtinitiatieven uitgelicht: de 'Garden of Eden', gelegen in Brooklyn in New York, en de 'Buurttuinen Transvaal', gelegen in de Transvaalbuurt in Amsterdam-Oost. Beide buurttuinen staan bekend als succesvolle buurtinitiatieven. Arnold en Beatriz schreven in AGORA 2016-2 al over de Garden of Eden: een 'community garden' die door bewoners van de gestigmatiseerde sociale woningbouwflats 'The Projects' bijgehouden wordt, en die ondersteund werd door de woningbouwcorporatie NYCHA (New York City Housing Association) en enkele non-profit organisaties. Net als bij de Garden of Eden is ook bij de Buurttuinen Transvaal het initiatief genomen door buurtbewoners. Een aantal bewoners ergerden zich aan de drugsdealers in de buurt, en aan de 'saai groene strook' midden in de buurt die slechts gebruikt werd door hondenuitlaters. Afzonderlijk van elkaar wendden zij zich in 2009 tot de gemeente omdat ze ideeën hadden om de ruimte te verbeteren. Het vijftal mobiliseerde vervolgens andere omwonenden. De gemeente maakte het initiatief van de buurttuin mede mogelijk door het beschikbaar stellen van Leefbaarheidsbudget, en de inzet van een 'participatiemakelaar' met een netwerk in de buurt.

Succesindicatoren voor buurttuinen

Aan de hand van interviews met tuiniers en andere betrokkenen bij de buurttuinen analyseerde Beatriz welke indicatoren bepalend waren voor het slagen van de buurtinitiatieven. Met behulp van een literatuurstudie over veerkrachtige sociaalecologische systemen onderscheidt Beatriz in totaal zeven indicatoren: 1) zekerheid over grondeigendom, 2) flexibiliteit van instituties, 3) gelijkheid en inclusie, 4) leiderschap en visie, 5) sociale en economische diversiteit, 6) capaciteit om te leren en innoveren en 7) actieve participatie door toegenomen sociaal kapitaal. Hieronder worden ze kort toegelicht aan de hand van voorbeelden uit de onderzoeken van Beatriz en Arnold.

Het succes van zowel bottom-up als hybride buurttuinen staat of valt bij de zekerheid over het grondbezit van de tuin. Het illegaal verbouwen van groenten op een stuk grond waarvan niet duidelijk

De Nederlandse 'verenigingscultuur' kan ook ongelijkheid creëren

is wie de eigenaar is, kan namelijk leiden tot het sluiten van de buurttuin. De flexibiliteit, of de mate waarin partijen als de gemeente en woningbouwcorporaties open staan voor samenwerking met bewoners, is daarnaast bepalend voor het succes. Op het gebied van gelijkheid en inclusie was zowel in de Garden of Eden in New York als bij de buurttuinen Transvaal in Amsterdam bij aanvang nog werk aan de winkel. Hoewel iedereen werd uitgenodigd om te participeren, was er geen sprake van een gelijke dynamiek binnen de groep bij de Garden of Eden (New York). Beatriz beschrijft een duidelijk verschil tussen de Afrikaans-Amerikaanse dames die hier 'de broek aan hebben' en de andere dames, waaronder dames van Chinese afkomst die geen Engels spreken. Bij de Buurttuinen Transvaal in Amsterdam waren de initiatiefnemers juist erg bewust bezig met het betrekken van buurtbewoners van verschillende afkomst, bijvoorbeeld bij de verdeling van de stukken land. Er werd daarnaast een 'vier jaar regel' ingesteld: na vier jaar moet je stukje tuin verlaten zijn en worden overgedragen aan een andere buurtbewoner. Ook de 'hondenuitlaters' kregen een eigen stuk grond. Beatriz maakt duidelijk dat deze maatregelen niet zomaar tot stand kwamen:

"In het begin voelde niet iedereen zich welkom. Er werden daarom veel initiatieven georganiseerd om mensen naar de tuin te brengen, een dialoog te starten en zo sociale cohesie en sociaal kapitaal te stimuleren".

Een voorbeeld van zo'n initiatief is 'bring your own food', waarbij iedereen gerechten vanuit de eigen culturele achtergrond naar de tuin meebrengt. Het meehelpen in de buurttuin kan voor ontmoetingen zorgen tussen buurtbewoners die elkaar anders niet snel zouden spreken.

Beatriz Pineda Revilla is werkzaam als onderzoeker en docent aan het departement voor Urban Planning van de Universiteit van Amsterdam en doet daar haar promotie onderzoek naar het verminderen van energiegebruik in stedelijke gemeenschappen. Dit interview artikel is gebaseerd op haar masterthesis voor Urban Studies aan de UvA, waarbij ze buurttuin initiatieven vergeleek in relatie tot stedelijke planning.

Arnold van der Valk is planoloog en hoogleraar in Wageningen. Hij specialiseert zich in verduurzaming van de voedselketen en geschiedenis van de ruimtelijke ordening.

Beatriz en Arnold delen een passie voor duurzame voedsel planning en stadslandbouw, en zijn beide verbonden aan het Amsterdam Institute for Advanced Metropolitan Solutions (AMS) (www.ams-amsterdam.com).

Beatriz Pineda Revilla en Arnold van der Valk.
Foto: Dirk Dessing

Buurttuinen Transvaal van bovenaf gezien.
Foto: Suzanne Blanchard (2012)

Volgens Arnold speelt de buurttuin daarom, net als het voetbalveld, een belangrijke rol bij de emancipatie en sociale cohesie in de buurt. Anders dan het betoog van Bas Spierings, Ilse van Liempt en Emiel Maliepaard elders in dit themanummer doet vermoeden, is Arnold van mening dat deze sociale betekenis van buurttuinen zwaar onderschat wordt.

In beide buurttuinen ontstonden op het gebied van leiderschap de nodige problemen. Beatriz formuleerde 'leiderschap en visie' dan ook als een belangrijke succesindicator, die in alle projecten in meer of mindere mate een aanzienlijke rol speelt. Iets typisch Nederlands is dat een buurtinitiatief als een moestuin georganiseerd moet zijn in de vorm van een vereniging, inclusief voorzitter, secretaris en penningmeester. Hierbij moeten de regels van de lokale overheid gevolgd worden. Buurttuinen moeten dus op zoek naar een leider, wat consequenties kan hebben voor de onderlinge verhoudingen. Het verenigingsdenken heeft aan de andere kant ook voordelen, en onderscheidt de Nederlandse buurttuinen van die in New York:

"De Garden of Eden is geen vereniging, wat dingen soms 'tricky' maakt. De Afrikaans-Amerikaanse dames kunnen erg bazig zijn, zij laten de andere vrouwen niet gauw aan het woord. Leiderschap en gelijkheid zijn meer ongelijk verdeeld in New York, terwijl het bij de onderzochte buurttuinen in Nederland democratischer gaat".

Bij de Garden of Eden (New York) speelt daarnaast ook mee dat niet iedereen Engels spreekt. Naast taalachterstand, kan de positie van vrouwen en cultuurverschillen spanningen rondom leiderschap veroorzaken. Beatriz benadrukt echter dat taalbarrières en cultuurverschillen juist ook positief kunnen werken. Zo ontstond er bijvoorbeeld contact tussen de Afrikaans-Amerikaanse dames en de Engelssprekende kinderen van de andere vrouwen. Daarnaast leerden de vrouwen elkaar hoe zij gewend zijn producten te verbouwen.

Meer diversiteit biedt buurttuinen een grotere kans om te overleven

Voor zowel de Garden of Eden als de Buurttuinen Transvaal bleek de sociale en economische diversiteit erg bepalend te zijn voor het slagen van de moestuinen. "Als er diversiteit in kennis, leeftijd, inkomen en etniciteit is, heb je als buurtinitiatief een grote kans om te overleven." Er kan zo op verschillende manieren en via verschillende ingangen geld ingezameld worden om de tuin te laten draaien. Bottom-up projecten ontvangen daarentegen vaak geen ondersteuning van organisaties. Zij zijn volledig afhankelijk van het geld en de inzet van de leden. De Amsterdamse Buurttuinen Transvaal scoort slechter op economische diversiteit dan de Garden of Eden in New York. Over het algemeen geldt: hoe meer stakeholders, hoe beter de economische diversiteit.

Een succesindicator die bij de Buurttuinen Transvaal een belangrijkere rol speelde was de capaciteit om te leren en te innoveren, ofwel het openstaan voor nieuwe ideeën. Hierbij kan

gedacht worden aan het zelf saneren van de vervuilde grond door middel van composteren. De laatste maar niet minder belangrijke succesindicator is actieve deelname aan de buurttuin door toename van sociaal kapitaal. Een buurttuin kan pas een succes worden als er echt een gemeenschap opgebouwd is, een broedplaats voor sociaal kapitaal. "Als je geen gemeenschap hebt gevormd, wordt het geen succes (...) Je hebt een groep met leiders nodig, die in de buurt van de tuin wonen, de tuin onderhouden en echt om de ruimte geven".

Leren van buurttuinen in New York en Amsterdam

Bij het vergelijken van de buurttuin initiatieven in New York en Amsterdam, viel het Beatriz op dat succesvolle buurttuinen in New York vaker 'echt' bottom-up geïnitieerd zijn, en tegelijkertijd door een breder netwerk van non-profit organisaties ondersteund worden dan in Nederland het geval is. Bovendien was het starten van het onderzochte buurtinitiatief in New York toegankelijker omdat men zich bij de woningbouwcorporatie kon aanmelden voor subsidieregelingen. Het Nederlandse buurttuin initiatief dat Beatriz heeft onderzocht was meer 'hybride' van oorsprong. Inmenging van de gemeente, een participatiemakelaar of woningbouwcorporatie kan bijdragen aan de levensvatbaarheid van een buurttuin. Maar participatiemakelaars zouden wellicht, meer dan nu het geval is, een belangrijke rol kunnen vervullen in het opstarten van samenwerking met non-profit organisaties. Voor de Nederlandse buurttuininitiatieven biedt de ervaring met het werken in verenigingen zowel kansen als gevaren. Aan de ene kant kan een vereniging duidelijke kaders bieden omtrent de gelijkheid, inclusie en leiderschap van alle betrokkenen. Aan de andere kant kan dit ook belemmerend werken voor bottom-up initiatieven en juist ongelijkheid stimuleren.

Zeker nu steeds meer onderzoek wordt gedaan naar de betekenis en gezondheidseffecten van buurttuinen, is de kans aanwezig dat buurttuinen meer dan voorheen worden opgenomen in het gemeentelijk beleid. Hierbij moet echter opgepast worden dat gemeenten en andere partijen de buurttuinen niet te veel omarmen als wondermiddel en top-down plekken gaan aanwijzen voor buurttuinen. Voor gemeenten kan het daarom een uitdaging zijn om bottom-up en hybride buurttuinprojecten te stimuleren, zonder dat het van bovenaf geïnitieerd wordt. Met haar achtergrond als architecte en stedenbouwkundig ontwerpster, heeft Beatriz Pineda Revilla met haar sociaal-wetenschappelijke masteronderzoek een duidelijk kader geschetst voor toekomstig beleid omtrent buurttuinen. Meer kennis over deze gezonde groene ruimten kan eraan bijdragen dat haar ambitie verwezenlijkt wordt, namelijk dat stadslandbouw opgenomen wordt als verbindende groene ruimte in de toekomstige stedelijke ontwikkeling.

Literatuurselectie

- Claassen, L. et al. (2012) Media coverage on electromagnetic fields and health: Content analysis of Dutch newspaper articles and websites. *Health Risk & Society*, nr. 14, pp. 681-696.
- Crichton, F. et al. (2014) Can expectations produce symptoms from infrasound associated with wind turbines? *Health Psychology*, nr. 33, pp. 360-364.
- Faasse, K. et al. (2012) Impact of television coverage on the number and type of symptoms reported during a health scare: A retrospective pre-post observational study. *BMJ Open*, nr. 2.4, e001607.

INEKE DEELEN (J.C.C.DEELEN@UU.NL) PROMOVEERT BIJ SOCIALE GEOGRAFIE EN PLANOLOGIE AAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT. HAAR ONDERZOEK RICHT ZICH OP DE BETEKENIS VAN BEREIKBAARHEID VAN SPORTVOORZIENINGEN VOOR DE SPORTDEELNAME.

DIRK DESSING (DIRK.DESSING@TNO.NL) WERKT ALS ONDERZOEKER BIJ TNO BIJ DE AFDELING 'CHILD HEALTH' IN LEIDEN EN IS VERBONDEN AAN HET VU MEDISCH CENTRUM TE AMSTERDAM. DAAR PROMOVEERT HIJ OP HET SCHOOLZONE PROJECT: EEN ONDERZOEK NAAR DE INVLOED VAN EEN VEILIGE SCHOOLOMGEVING OP DE LICHAAMELIJKE ACTIVITEIT VAN JONGE KINDEREN.